

O‘QUVCHILARDA KREATIV FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH FUNKCIYALARI

Isabayeva M.M.

Qo‘qon DPI, Biologiya kafedrası dotsenti, p.f.f.d. (PhD)

Toshpulatova D.S.

Qo‘qon DPI, Biologiya kafedrası o‘qituvchisi

Tayanch so‘zlar: kreativlik, ijodkorlik, faoliyat, ta‘lim, metakognitiv qobiliyat, g‘oya, ko‘nikma, fikrlash.

Ключевые слова: творчество, творчество, деятельность, образование, метакогнитивная способность, идея, умение, мышление.

Key words: creativity, creativity, activity, education, metacognitive ability, idea, skill, thinking.

Kirish. Jahonda ta‘lim sohasini modernizasiya qilish, o‘qitishning metodik ta‘minotini zamonaviy rivojlanish tendensiyalariga muvofiq takomillashtirish amaliyotiga e‘tibor kuchaytirilgan. Bugungi kunda ta‘limning natijaviyligini ta‘minlash hisobiga o‘quvchilarning kreativ qobiliyatlarini rivojlantirish masalalari barcha mamlakatlarning yetakchi universitetlarida tadqiq qilinmoqda.

Fikrlash inson bilimining eng yuqori darajasidir. O‘z navbatida, kreativ fikrlash fikrlash turlaridan biriga mansub bo‘lgan fikrlashning yangi turidir.

Jamiyat rivojlanishining zamonaviy sharoitida maktab bitiruvchilariga yuqori talablar qo‘yilmoqda: turli xil muhit sharoitlarga moslashish, muayyan muammoni hal qilish uchun dadil va o‘ziga xos qarorlar qabul qilish, yangi g‘oyalarni shakllantirish qobiliyati va boshqalar. Bularning barchasi zamonaviy o‘rta maktab o‘quvchisi kreativ fikrlashi, noaniq vaziyatga kreativ munosabatda bo‘lishi lozimligini ko‘rsatadi [7].

Metod va metodologiya. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-son farmoni, 2020 yil 5 iyundagi “Oliy ta‘lim muassasalarida ta‘lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta‘minlash

bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-3775-son, 2019-2026 yillar davomida "Ta'lim sifatini nazorat qilish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4119-son qarorlari hamda faoliyatga oid boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalar mazkur tadqiqot ishimizni metodologik asosini belgilaydi.

O'quvchilarning kreativlik faoliyatini tashkil etish, uning asosiy elementlarini shakllantirish, bu jarayonning uslubiy ta'minotini izlash va yaratish muammosi bugungi kundagi dolzarb va zamonaviy muammolaridan biridir. Bundan tashqari, ko'pchilik bolalar erta bolalikdan ijodkorlikka moyil bo'lishadi, lekin hamma ham vaqt o'tishi bilan o'z g'oyalarini yaratishga bo'lgan ehtiyoj va qiziqishni saqlab qolmaydi. Shu sababli, zamonaviy ta'lim tizimi o'z oldiga maktabgacha ta'limdan tortib to oliy ta'limgacha bo'lgan odamlarning allaqachon ma'lum bo'lgan tajribasi yordamida bilimga bo'lgan qiziqishni saqlash, oshirish va uni atrofimizdagi dunyo haqidagi bilimlar bilan mustahkamlash vazifasini qo'yadi.

Kreativ yondashuv va yutuqlar dunyo bo'ylab fan va texnologiyadan tortib, falsafa, san'at va gumanitar fanlar kabi turli sohalarda insoniyat tamaddunini ilgari surgan. Demak, kreativ fikrlash shunchaki tasodifiy g'oyalar berishdan kattaroq narsa hisoblanadi. U insonga ba'zan murakkab sharoitlarda, yanada yaxshiroq natijaga erishishga imkon beruvchi bilim va tajribaga asoslangan real ko'nikmadir. Darhaqiqat, ta'lim sohasidagi mutaxassislar va psixologlarning fikriga ko'ra, ijodiy faoliyat bilan bog'liq fikrlash jarayonlarida mashg'ul bo'lish deb tushunilgan kreativ fikrlash bir qator boshqa shaxsiy ko'nikmalarning ham rivojlanishiga olib keladi. Shular jumlasiga metakognitiv qobiliyat, insonlar bilan muomala qilish va shaxsning o'zini yaxshiroq anglash ko'nikmalari, muammoni hal etish ko'nikmalari kiradi. Ustiga-ustak, shaxs kamoloti, ta'lim olishdagi muvaffaqiyati, kelajakdagi kasbiy muvaffaqiyati va jamoatchilik orasidagi obro'si ham insonning kreativ fikrlash ko'nikmasiga bog'liq [4].

O'quvchida kreativ fikrlash ko'nikmasini shakllantirish ularga tobora murakkablashayotgan mahalliy va global muammolarni noodatiy yondashuv orqali hal etish imkonini beradi. Shuningdek, kreativ fikrlash o'quvchilarning ta'lim olishini, hodisalar, tajribalar va xatti-harakatlarini yangicha va mazmunli usulda talqin etish orqali qo'llab - quvvatlaydi. O'quvchining hayoli va qiziquvchanligi ta'lim jarayonida qo'l keladi: ijodiy fikrlash shu tariqa o'zaro kelishuvchanlik vositasiga aylanadi.

Kreativ fikrlash o'quvchining intellektual qobiliyatiga bog'liqmi? D.Veksler, R.Vaysberg, G.Eyzenk, L.Termin, R.Sternberg va boshqalarning fikricha, intellektning yuqori rivojlanishi yuqori darajadagi kreativlikni nazarda tutadi va aksincha. Tadqiqotchilar D.Gilford, K.Teylor, E.Torrens, G.Truber va

boshqalarning fikri boshqacha bo‘lib, ular kreativlik aql-zakovatdan mustaqil, mustaqil omil ekanligini ta’kidlaydilar [3].

Biz ikkinchi nuqtai nazarga amal qilamiz va kreativlik inson aql-idrokiga bog‘liq emas, deb taxmin qilamiz, bu esa turli xil intellektual rivojlanishdagi o‘quvchilar bilan ishlashga imkon beradi.

Kreativlik - shaxsda ijod qilish qobiliyati mavjudligini ko‘rsatuvchi tavsifdir. Shaxsning asosiy kreativlik qobiliyati uning intellektual-ijodiy qobiliyati hisoblanadi. O‘quvchilarning kreativ- qobiliyati shaxs, jamiyat va mamlakatning eng katta boyligi bo‘lib, yosh avlodda bunday qobiliyatni o‘quvchilik davridanoq rivojlantirish va butun umri davomida uzluksiz takomillashtirib borish kabi muammolarni tadqiq qilinishi zarur masala sanaladi.

Tadqiqot natijalari va muhokama. Aytilganlarni sarhisob qiladigan bo‘lsak , o‘quvchi ijodi deganda biz o‘quv sharoitida o‘quv muammolarini hal qilishning yangi, o‘ziga xos usullarini (g‘oyalari, usullari, yondashuvlari) yaratadigan qobiliyatni tushunish kerak.

Turli yosh davrlarida kreativlikni rivojlantirish bo‘yicha uchta nuqtai nazar mavjud:

1. Yoshi bilan ijodkorlikning asta-sekin uzluksiz o‘sishi (L.F. Obuxova, S.M. Churbonova, E.S. Belova va boshqalar).

2. Bilim orttirilgan sari ijodkorlik susayishi. Shunday qilib, N. B. Shumakova 6 yoshgacha bo‘lgan bolalarda yuqori kreativ faollik namoyon bo‘lishini aniqladi, bu esa 11 yoshga kelib pasayib, o‘zgarishi mumkin bo‘lgan sifatli xususiyatga ega bo‘ladi. E.I. Banzelyuk 6 yoshdan 8 yoshgacha ijodkorlik ko‘rsatkichlarining o‘sishini ko‘rsatdi, ammo 8-9 yoshda ko‘rsatkichlarning o‘sishi to‘xtaydi.

3. Ijodkorlik rivojlanishining tebranish xususiyati. Masalan, P.Torrens ijodkorlikni rivojlantirish cho‘qqilari maktabgacha (5 yosh), boshlang‘ich maktab yoshida, shuningdek, o‘smirlik va katta maktab yoshida (9 yosh, 13 yosh, 17 yosh), ya’ni taxminan har yili sodir bo‘ladi, deb hisoblaydi. To‘rtta yosh davomida ijodkorlikning rivojlanishida ma’lum bir yuksalish kuzatildi [2].

A.V. Samarskaya olimlarning (D.B.Bogoyavlenskaya, S.A.Vodyax, N.M.Gnatko, O.A.Denotkina, V.N.Drujinin, A.Maslou, V.A.Orlov, D.V.Reut) ishlarini umumlashtiradi va ijodning turlari, fazalari, cho‘qqilari va rivojlanish darajalari o‘rtasidagi bog‘liqlikni ko‘rsatib o‘tadi [6].

Shunday qilib, “kreativlik” va “ijodkorlik” tushunchalarini bir-biriga oxshash tomonlari bor, “kreativlik” nisbatan o‘ziga xosligi bilan ajralib turadi, turli yosh davrlarida kreativlikni rivojlantirish bo‘yicha tadqiqotchilar fikri turlicha ekanligi ko‘rib chiqildi.

Ushbu yo‘nalish P.M. Gorev va V.V. Utemovlarning ilmiy nazariy g‘oyasi ixtirochilik muammolarini hal qilish nazariyasining moslashtirilgan vositalarini

keng qo'llash orqali ochiq va qisman ochiq masalalar yordamida o'quvchilar shaxsini rivojlantirishdir [8]. Gorevning fikricha, o'quv jarayonida ixtirochilik masalalarini yechishdan foydalanish fikrlash cheklanishini yo'q qiladi, tadqiqot va ixtirochilik faoliyati yo'nalishiga o'tishga yordam beradi. Kreativ qobiliyatning rivojlanishi o'quvchilarning kreativlik xarakterdagi muammolarni hal qilish jarayonida, o'quvchilarni faol kognitiv faoliyatga yanada jalb qilishda sodir bo'lishidan iborat. O'quvchi kreativlik masalalarni qanchalik k'p yechsa, uning kreativ faoliyati qanchalik boy bo'lsa, kreativlik qobiliyatlari shunchalik rivojlanadi, deb ishoniladi.

Adabiyotlar tahlilidan ma'lumki, uzluksiz ta'limda kreativlik va ijodkorlik funksiyalarini talqin etilishi ilmiy metodik jihatdan asoslab o'tilganligi aniqlandi. Biroq biologiyani o'qitishda o'quvchilarni kreativ faoliyatni rivojlantirishning metodik tizimi yoritilmaganligi bizning ilmiy tadqiqot ishimizning mazmunini belgilaydi. O'quvchilarda kreativ faoliyatni rivojlantirish jarayonlari biologiya fanidan bilim, ko'nikma va malakalarni tarkib toptirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan biologiya o'qituvchisidan dars mashg'ulotlarini motivatsion va kreativ faoliyatga asoslanib tashkil etilishi talab etilmoqda. Buning uchun biologiyani o'qitishda quyidagicha didaktik funksiyalar amalga oshiriladi:

- biologiya darslarida o'quvchilarni kreativ faoliyatini rivojlantirishning innovatsion va integratsion metodlaridan samarali foydalanish;
- o'quvchilarda kreativ faoliyatni rivojlantirishning asoslovchi omillarini aniqlash va o'qitishning barcha shakllarida samarali foydalanish;
- kompetentsiyaviy yondashuvga asoslanib, o'quvchilarda kreativ faoliyatini rivojlantirishning integrallashgan metodik tizimini takomillashtirish;
- innovatsion ta'lim muhitida o'quvchilarda kreativ faoliyatini rivojlantirishning didaktik topshiriqlar tizimini ishlab chiqishdan iborat.

Xulosa. O'quvchilarning kreativlik tafakkurini rivojlantirish zamonaviy dunyoda dolzarb muammo hisoblanadi, chunki jamiyatga mobil, kreativlik, kreativlik, ijtimoiy muhitda tez o'zgaradigan shaxs kerak.

Shunday qilib, turli xil tadqiqotlarga qaramay, kreativlik muammosi noaniq va har bir tadqiqotchi tomonidan turli yo'llar bilan talqin qilinishi mumkin. Maktab kursida kreativ fikrlashni rivojlantirishga yordam beradigan yagona uslubiy tavsiyalar, usullar va boshqalar mavjud emas, ammo ta'lim standartiga muvofiq, ta'lim kreativlik shaxsni rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi kerak. Bu qarama-qarshiliklar muammoni zamonaviy ta'lim uchun dolzarb qilib qo'yadi.

Buning uchun o'qituvchilar uchun rivojlantiruvchi ta'limning yanada faol tizimini tatbiq etishimiz va o'qituvchilarni ta'lim jarayonida yanada muvaffaqiyatli foydalana oladigan materiallar bilan ta'minlash kerak. Bu vazifalarni bosqichma-bosqich amalga oshirib, paydo bo'layotgan muammolarni hal qilish ustida ishlash

тавсия этилади. Maktab o‘quvchilarni qobiliyat va ko‘nikmalarini shakllanishida katta rol o‘ynaydi.

Adabiyotlar:

1. Арутюнова, А.Е. Концептуальные аспекты формирования креативного потенциала личности в отрасли образовательных услуг, // Вестник Академии знаний. 2018. – № 2(25). – С. 19-27.
2. Волкова М.Г. Развитие способностей у детей - основа жизненного успеха. - М.: НИИВШ, 1999. – С.120.
3. Гребнева, М.В. Современные тенденции и задачи развития креативности специалистов профессионального образования.// Педагогика искусства. – 2013. – №4. – С. 342-348.
4. Нишоналиев У. Инновационные педагогические технологии обучения и развития /В сб. «Актуальные вопросы профессионального воспитания молодежи». - Алматы: Респ. издат. каб. казахск. акад. образования им. И.Алтынсарина, 2000. – С.235-259.
5. Первушина, Е.А. Развитие геометрической креативности учащихся 5-6 классов средствами информационных технологий обучения [Текст]: автореферат диссертации на соискание учёной степени к.п.н. /
6. Самарская, А.В. Понятие «креативность» как психологопедагогический феномен.// Современные образовательные технологии в мировом учебно-воспитательном пространстве. – 2016. – №5. – С. 19-24.
7. Toshpulatova D.S. Biologik ta'limda o'quvchilarni kreativ faoliyatini rivojlantirish imkoniyatlari // O'zMU xabarlari. –2022, №1/5. – B.24.
8. Utemov, V.V. Vaziyatlar biologiya darslarida ijodkorlikni rivojlantirish vositasi sifatida [Elektron resurs] // “Konseptsiya” ilmiy-metodik elektron jurnali. - 2011 yil 2-chorak - B. 6–10.

РЕЗЮМЕ

Fikrlash inson bilimining eng yuqori darajasi hisoblanib, kreativlik - shaxsda ijod qilish qobiliyati mavjudligini ko‘rsatuvchi tavsifdir. SHaxsning asosiy kreativlik qobiliyati uning intellektual - ijodiy qobiliyati hisoblanadi. O‘quvchilarning kreativ - qobiliyati shaxs, jamiyat va mamlakatning eng katta boyligi bo‘lib, yosh avlodda bunday qobiliyatni o‘quvchilik davridanoq rivojlantirish va butun umri davomida uzluksiz takomillashtirib borish tezkor o‘rganilishi va tadqiq qilinishi zarur masala sanaladi. Mazkur maqolada biologik ta’lim jarayonida o‘quvchilarni kreativ faoliyatini rivojlantirishning metodik funktsiyalari yoritib o‘tilgan.

РЕЗЮМЕ

Мышление считается высшим уровнем человеческого знания, а творчество – описанием, указывающим на наличие у человека способности творить. Основной творческой способностью человека является его интеллектуально-творческая способность. Творческие способности учащихся являются величайшим достоянием личности, общества и страны, и считается необходимым развивать такие способности у молодого поколения и постоянно совершенствовать их на протяжении всей жизни. В данной статье описаны методические функции развития творческой активности студентов в процессе биологического образования.

SUMMARY

Thinking is considered the highest level of human knowledge, and creativity is a description indicating that a person has the ability to create. The main creative ability of a person is his intellectual and creative ability. The creative abilities of students are the greatest asset of the individual, society and the country, and it is considered necessary to develop such abilities in the younger generation and continuously improve them throughout life. This article describes the methodological functions of developing students' creative activity in the process of biological education.